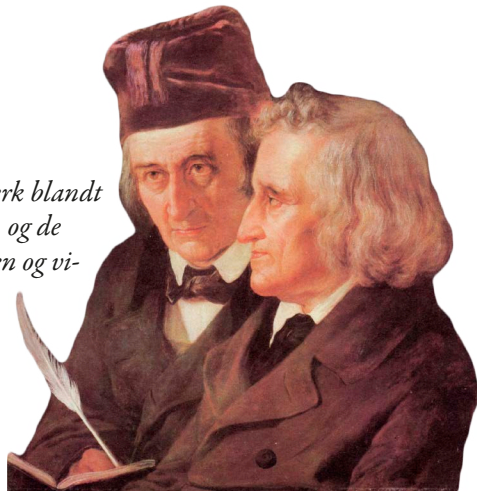

Brødrene Grimm – og deres danske bekendtskaber

De eventyrlige, tyske brødre havde et stort netværk blandt samtidens europæiske forfattere og sprogforskere, og de korresponderede flittigt med både H.C. Andersen og videnskabsmændene Chr. Molbech, Rasmus Rask og C.C. Rafn – blandt mange andre.

*af cand.stat. Kirsten Fenger,
fhv. lektor i biostatistik,
Københavns Universitet*

I august 1844 besøgte den ældste af de to tyske “brødrene Grimm”, old- og sprogforskeren Jacob Grimm (1785-1863) København, hvor han skulle holde et foredrag i Det Nordiske Oldskriftselskab. Lige efter ankomsten opsøgte han H.C. Andersen, som i *Mit Livs Eventyr* skrev:

“Nogle Uger efter i Kjøbenhavn, idet jeg der netop pakkede ind i min Koffert for at reise til Provindserne, traadte *Jacob Grimm* i Reiseklæder ind til mig, han var kommen til Kjøbenhavn, netop stegen i Land og paa Veien til Hotellet, da han kom forbi min Bopæl, var han strax gaaet op til mig, for: ‘nu kjendte han mig!’ sagde han; hjerteligt trykkede han min Haand og saae mildt paa mig med sine kloge Øine; Postkarlen, der skulde hente mit Tøi, traadte i det samme ind, jeg havde kun faa Minuter og Sammentræffet i Kjøbenhavn blev saaledes lige saa kort, som det i *Berlin*; men nu kjendte vi hinanden, nu vare vi gamle Bekjendte, der atter mødtes.”¹

Forklaringen på Jacob Grimms uventede dukken op er Andersens uheldige besøg hos brødrene Grimm i Berlin kort

tid inden, nemlig den 26. juli. Om det har Andersen fortalt i *Mit Livs Eventyr*:

“Alt forrige Gang jeg var her, havde jeg søgt Brødrene *Grimm*, men var dengang ikke kommen vidt med Bekjendtskab; jeg havde da intet Anbefalingsbrev bragt med, idet man sagde mig, og jeg selv troede det, at kjendte Nogen mig i Berlin, saa maatte det være Brødrene *Grimm*; jeg opsøgte deres Bopæl; en Tjenestepige spurgte mig, hvem af de To jeg vilde tale med. ‘Den, som har skrevet meest!’ sagde jeg [...] ‘*Jacob* er den Lærdeste!’ sagde Pigen.”²

Om aftenen den 26. juli 1844 skrev Andersen fra Berlin hjem til Jonas Collin:

“I Dag har jeg kjørt om og gjort vist 30 Vesitter; den eneste Mand, jeg ikke kjendte, ikke heller var anbefalet til og dog besøgte var Grim, jeg var, efter den Betydning mit Navn har i Tydskland, overtydet om at han kjendte mig; jeg kom, sagde mit Navn og – tænk han kjendte mig ikke, kjendte aldeles ikke noget til mig! – jeg var ordenlig flau der ved, da han spurgte mig om hvad jeg havde skrevet, tilsidst blev jeg lidt ærgerlig, især da jeg hørte han kunde Dansk; han tilstod

*Udsnit af Elisabeth Jerichau-Baumanns
dobbeltportræt af brødrene. Se s. 39.*

at han aldrig havde hørt mit Navn; jeg fortalte det naturligviis til de andre jeg besøgte og Alle fandt det saa komisk, saa characteristic for Grim, der som de sagde, var 30 Aar tilbage i Alt. Den berømte Weis,³ hvem Ørsted har anbefalet mig til, vilde slet ikke tro det, meente at Grim ikke havde forstaaet mit Navn, men da jeg forklarede ham Examinationen over mine Skrifter, fandt han, som de Andre at det var for Grim den kosteligste og meest characteristicke Anecdote; – jeg har virkelig et utroligt bekjendt Navn i Tydskland; og saa kjender den tydske Eventyr Fortæller ikke, den eneste i Norden der fortæller Eventyr! Molbeck derimod kjendte han⁴ og vidste at den unge Molbeck havde skrevet et Eventyr. Steffens⁵ loe ogsaa over Grimm, og Damerne vilde slet ikke tro mig; thi naturligviis naar jeg nu overvældes med Hyldest og fortælles at jeg er den bekjendteste Digter i Norden, svarer jeg, det er ikke saa: Grimm har jo ikke engang hørt mit Navn; naragtigt er det imidlertid, da han i sin nye Samling af ægte Folke-Eventyr, skal have optaget eet af mine originale,⁶ rigtig nok i den Tro at det tilhørte kun de Danske.”⁷

Men Jacob kendte ikke H.C. Andersen og foreslog, at han kunne møde Wilhelm. Det afslog Andersen, som bare ønskede at komme bort. Og man kan jo godt forstå Andersens ærgrelse, da han blev klar over, at Jacob Grimm “kunde Dansk”.

Men nu i København i august var de “gamle Bekjendte, der atter mødtes”. Og lørdag den 10. august 1844 aflagde Jacob Grimm sammen med oldforskeren C.C. Rafn⁸ visit hos H.C. Andersen.⁹

Den næste og vist sidste gang brødrene Grimm havde personlig kontakt med H.C. Andersen var i Berlin i julen

1845. Dagbogen fortæller 24. december: “Besøgt *Jacob Grimm* der talte om Eventyr med mig.” Dagen efter hedder det: “Aften hos Grev Bismark-Bohlen, hvor jeg læste to Eventyr, Wilhelm Grim var her, hans Personlighed behagede mig, han var meget for Grantræet” og den 27. skrev han: “Aftenen hos Savigny,¹⁰ hvor begge Brødrene Grim vare, jeg læste Sneedronningen og Svinedrengen.”¹¹

Da *Nye Eventyr, Andet Bind, Første Samling* udkom i april 1847¹² sendte H.C. Andersen dem til Jacob Grimm med en dedikation: “Tydsklands ædle Eventyr Digter Grimm en venlig Erindring om H.C. Andersen.”¹³

I København skrev Jacob Grimm søndag aften den 11. august et langt brev hjem til sin et år yngre broder, sprog- og folkemindeforskeren Wilhelm Grimm (1786-1859), med hilsen til hans kone Dortchen og deres tre børn, som Jacob boede sammen med:

“Das meer ist lange nicht so schön wie das italienische und nicht blau oder grün sondern grau von farbe, dennoch ein mächtiger anblick. Ich sah mich gleich gestern in der stadt um und machte besuche, Molbeck war verreist, Rafn aber und Finn Magnusen da, die sich beide freundschaftlich erwiesen [...] Heute nachmittag war ich zu Friedrichsberg, wo die verwitwete königin in einem schloß wohnt, etwa eine halbe stunde von der stadt, und habe bei Rafn, der sich in der gegend eingemietet hat, zu mittag gegessen, seine frau und vier töchter sind ganz natürlich und alle selbst die kinder sprechen und verstehn deutsch [...] Ich habe mich nemlich entschlossen schon übermorgen (dienstag) mit dem dampfschif, das nur einmal wöchentlich fährt, nach Gothenburg und von da nach Stock-

holm zu reisen, weil ich in Schweden den august nöthiger habe als in Dänemark, auf dem rückweg will ich dann noch in Copenhagen verweilen.”¹⁴

Brevet omtaler ikke Jacob Grimms besøg og visit hos H.C. Andersen, men derimod at Molbech var bortrejst, medens Rafn og Finn Magnusen havde været venlige,¹⁵ og at Jacob Grimm havde spist frokost hos Rafn ude på Frederiksberg.

Af danskere har brødrene Grimm altså kendt H.C. Andersen og de tre lærde Christian Molbech, Carl Christian Rafn og Finn Magnusen. Men brødrene kendte flere. Denne artikel vil i det væsentlige belyse forholdet til disse tre lærde foruden Rasmus Nyerup og Rasmus Rask. Breve fra (og til) disse fem lærde indgår i brevsamlingen: *Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit Nordischen Gelehrten*.¹⁶ Som en vigtig nøgleperson hørte Henrik Steffens med i bekendtskabskredsen – han fortalte Wilhelm Grimm i 1809, hvem der var værd at kontakte i København. Endelig er der grund til at nævne malerinden Elisabeth Jerichau-Baumann på grund af hendes kendte portræt af brødrene.

Oldforskeren C.C. Rafn og Jacob Grimm, som spiste søndagsfrokost sammen, havde kendt hinanden siden Rafn i 1824 havde sendt sit første, større værk *Nordiske Kæmpehistorier* til Jacob Grimm. I ledsagebrevet skrev Rafn:

“Kjöbenhavn den 20de September 1824.

Ærbödigst Hilsen!

Deres herlige Arbeider til Oplysning af den islandske Oldlitteratur vækker enhver Nordbos Höiagtelse og fremkalde hans Erkjendtlighed. Idet jeg deeler hiin og aflægger denne, vover jeg at bede Dem ikke forsmaa vedlagte mine ringe Arbeider i dette Fag, nemlig Fordanskning

af de islandske mythiske og romantiske Sagaer. Hertil föies et facsimile af den Membran-Codex, hvorefter jeg har oversat Völsunga-Saga og Ragnar Lodbroks Saga¹⁷ [...] Med Ønske om Held for Brödrene Grimm tegner jeg mig med udeelt Höiagtelse

Deres ærbödigste Rafn.”¹⁸

Den dengang knap 30-årige Rafn indledte dermed en brevveksling med den næsten 40-årige Jacob Grimm, der havde en stor videnskabelig produktion bag sig. Man kan forestille sig, at Rafn, som stiledede efter at opbygge et internationalt netværk af oldforskere gerne ville lære Jacob Grimm at kende, og i 1844 kunne Rafn så indbyde Jacob til at tale i Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab den 16. september. Grimms foredrag, som han holdt på dansk, havde titlen *Om oldnordiske egennavne i en i Reichenau skreven necrolog fra det 9de og 10de aarhundrede*.¹⁹

I 1825 havde Rafn været med til at stifte Det Nordiske Oldskriftselskab, som blev kongeligt i januar 1828 på Frederik 6.s fødselsdag. Og i november 1826 skrev han i øvrigt et brev til Jacob Grimm i anledning af Grimms anmeldelse af “prof. Rasks frisiske grammatik” og sluttede brevet: “Jeg tillader mig ved denne Lejlighed at sende 20 Exemplarer af det N.O. Selskabs Literarische Anzeige anmodende Dem om at uddele dem til Venner af den nordiske Literatur. Jeg anbefaler Dem, som Medlem af N.O.S., Omhu for at Selskabets Skrifter vorde bekendte for Deres Landsmænd, og tegner mig med udmærket Höjagtelse Deres ærbödigste Rafn.”²⁰

Det gode forhold mellem Jacob Grimm og Rafn kølnedes noget, da

Grimm blev medlem af den tyske Nationalforsamling i Frankfurt i 1848 og i samme år udgav en omfattende sproghistorie, *Geschichte der Deutschen Sprache*. Værket vakte stor opmærksomhed i Danmark, da Grimm mente, at Jylland havde været tysk frem til 400-tallet. Han konkluderede endda, at Danmark burde deles, således at Jylland blev en del af Tyskland, og øerne til gengæld blev samlet med Skåne igen. De to fortsatte imidlertid en venskabelig brev- og bogudveksling frem til 1862. Et brev fra Rafn til Jacob Grimm så sent som den 18. december 1857 har dog denne afslutning:

“Politik og Nationalisme er det rettest at lade være udenfor Omtale. Det er lidet tilfredsstillende at berøre dette Anliggende baade her og der.

Jeg ønsker Dem en glædelig Juul og Held og Tilfredshed i det nye Aar og tegner mig

Deres venskabeligst hengivne
C.C. Rafn.”²¹

Den førnævnte venlige Finn Magnusen, der var islænder af fødsel og som i København arbejdede med gammel nordisk litteratur og mytologi, havde Jacob Grimm brevvekslet med i hvert fald siden 1830. Indledningen til et foredrag er nærmest en hyldest til Jacob Grimm – det ved vi, fordi Magnusen gengav indledningen i et brev til Jacob den 17. maj 1842:

“Jeg maa ikke undlade at bringe Dem min ærbødige og erkjendligste Taksigelse for den høist kjærkomne Gave af Deres Afhandling over de to nylig opdagede oldtydske Digte, som har interesseret mig i høieste Grad; jeg ansaa mig forpligtet til at meddele det herværende Kongelige

nordiske Oldskriftselskab, i et Foredrag, paa et Qvartalsmöde den 28de April sidst-afvigte i et hensigtsmæssigt Uddrag deraf, hvortil jeg föiede enkelte Bemærkninger. Foredraget begyndte saaledes:

“Jacob Grimm har gjort saa meget for Udbredelse af almeen Kundskab om det ældste Tydske Sprog og dets forskjellige Arter, deels ved hans kolossalske Grammatik, deels ved Undersøgelser og Udgaver af oldtydske Sprogværker, især Digte, at man oprigtig maa glæde sig over at det er faldet i hans Lod for første Gang at bekendtgjøre og forklare de allerældste endnu bekendte Levninger af hans Fædrelands Tungemaal [...] Ogsaa i denne Henseende var Forfatteren af ‘Deutsche Mythologie’ den mest berettigede Udgiver af disse endnu i sin Art mageløse Oldtidsminder.”²²

Den tredje lærde, Christian Molbech, nævnt i Jacobs brev fra august 1844 hjem til Wilhelm Grimm, havde Jacob Grimm truffet allerede i 1819. Det fremgår af et brev, hvori Molbech sendte et glossarium²³ til brug for *Den Danske Rimekrønike*; desværre kunne han ikke sende selve rimkrøniken:

“Kopenhagen, den 10. Juli 1826.

Hochgeehrter Herr Bibliothekar!

Es ist eine kleine, wenig bedeutende Gabe, die Ihnen im beiliegenden Glossarium zu handen kömmt. Ich wünschte doch, dass sie bei Ihnen die Erinnerung eines Dänen, dem es eine Freude war, im J. 1819 Ihre Bekanntschaft, und die Ihres Herrn Bruders zu machen, freundlich erneuern möchte. Es ist mir unlieb, Ihnen nur das Glossarium, nicht aber die Reimchronik selbst schicken zu können. Ich habe aber von dem Buche nur 2 Exemplare zu meiner Disposition gehabt,

wovon ich das eine noch besitze und nicht entbehren kann [...]

Entschuldigen Sie Eile und andere Fehler dieses Schreibens! – Haben Sie die Güte Ihrem Herrn Bruder meinen freundlichen Gruss zu bringen, und die Bezeugung der wahren Verehrung anzunehmen, mit der ich mich unterzeichne als

Ihr ganz ergebener Diener
C. Molbech.²⁴

Hverken H.C. Andersen eller en af de tre lærde, som Jacob Grimm nævnte i brevet til Wilhelm i august 1844, var imidlertid den første dansker, som brødrene lærte at kende. Det var – med stor sandsynlighed – en dansk prinsesse, Frederik den 5.s datter, Wilhelmine Karoline. Hun var i 1764 i København blevet gift med landgreve, fra 1803 kurfyrste, Wilhelm, Hessens regent, som havde tilbragt sine barneår ved det danske hof. Wilhelmine Karoline havde en kammerfrue: brødrene Grimms elskede moster, Tante Zimmer.²⁵ De to damer var lige gamle og havde et venindeligende forhold *samtidig med*, at Tante Zimmer var tæt forbunden med sine to nevøer, idet hun hjalp sin søster, da brødrenes far døde af lungebetændelse allerede i 1796 som 44-årig og efterlod sig kone med seks mindreårige børn. Og Jacob – den ældste – blev som 11-årig “ansvarligt mandligt overhoved” for familien. Da brødrenes mor døde 12 år senere, trådte deres moster i moderens sted.²⁶

De unge år 1798-1812

Vi skruer tiden tilbage til 1798, da brødrene kunne komme i gymnasiet i Kassel takket været deres morfars økonomiske hjælp. De afsluttede det særlig hurtigt på

grund af usædvanlig flid – Jacob i 1802 og Wilhelm i 1803.²⁷ Derefter gik de i gang med at læse jura i Marburg hos Friedrich Carl von Savigny – det var ham, som H.C. Andersen besøgte sammen med brødrene Grimm lørdag den 27. december 1845. Udover at høre Savignys juridiske forelæsninger nød brødrene den gunst at have adgang til hans bibliotek, som var det rene slaraffenland for dem. Her fattede de en oprigtig interesse for litteratur og sprog – de emner, der blev deres liv.

I januar 1805 (inden afslutning af jurastudiet) fik den 20-årige Jacob en skelsættende opfordring fra Savigny til at følges med ham til Paris for dér at være med til at samle materiale om romerrettens historie i middelalderen – og Jacob blev klar over, at det ikke var jurist, han skulle være; pudsigt nok skrev Wilhelm i et brev til Jacob, at han havde fundet ud af det samme. Hertil kom, at de fandt ud af, at de havde meget svært ved at undvære hinanden – det fremgår af breve, de sendte til hinanden i juli og august 1805.²⁸ Og i september kom Jacob tilbage til Wilhelm og deres mor i Kassel, og fra da arbejdede og boede de sammen.

I 1811 udgav Jacob *Über den alt-deutschen Meistergesang* (om den tyske middelalders digte). Værket var tilegnet to af hans brødre: “Meinen zwei lieben Brüdern Wilhelm und Ferdinand Grimm zugeeignet aus Treue, Liebe und Einigkeit”, da netop *de* to brødre havde hjulpet Jacob med dels biblioteksarbejde og dels afskrivninger fra *Volkslieder*.²⁹

Og i samme år udgav Wilhelm *Altdänische Heldenlieder, Balladen und Märchen* – danske heltekvad (kæmpeviser), ridderviser og trylleviser, oversat til tysk af Wilhelm Grimm. Det var nordisk sprog og litteratur, som havde fanget Wilhelm

Titelbladet til Wilhelm Grimms *Alddänische Heldenlieder, Balladen und Märchen* fra 1811.

Grimms interesse, og som her blev oversat fra dansk til et verdensprog.

Det kunne nok være problemfyldt, men Wilhelm Grimm havde fået hjælp til oversættelsen af de danske heltekvad fra en helt uventet kant. Den var kommet i 1809, hvor Wilhelm Grimm tilbragte en stor del af året i Halle, fordi den dérboende kendte Dr. Reil³⁰ behandlede ham for et hjerteonde. Dr. Reil lavede også undersøgelser på hjernen, der blev fulgt med stor interesse af universitetsprofessoren i filosofi og naturvidenskab, danskeren Henrik Steffens, omtalt i brevet fra H.C. Andersen til Collin. Naturligt nok mødte Wilhelm

Grimm Steffens, ja, kom endog til at bo i hus med Steffens. Med glæde fordybede han sig i den gamle sagnverden og hjalp Wilhelm med både at forstå og oversætte danske kæmpeviser. Henrik Steffens har beskrevet samværet med Wilhelm Grimm i sine erindringer:

“Iblandt de unge Mænd, der paa denne Maade søgte at gjenoplive det gamle Germanien ved hentonede Sagn og Digte udmærkede Brødrerne (sic!) Grimm sig især ved et alvorligt, ordnet, for hele Livet fastholdt Studium. Wilhelm Grimm havde allerede i Cassel beskæftiget sig med Oversættelser af gamle danske Digte. De bleve, medens Reichardt opholdt sig i Cassel, af Louise sendte mig til Gjennemlæsning og Correctur.³¹ En Sygdom havde bragt ham til Halle, for at raadspørge Reil. Han leiede sig ind i det Huus, som jeg beboede og som tilhørte Reils Søster; jeg saae ham næsten i et heelt Aar hver Dag. Hans stille, rolige og milde Væsen behagede mig. Han oversatte Peder Syvs Kjæmpeviser af det Danske, og det glædede mig, at jeg kunde være ham behjælpelig ved mange tvivlsomme Steder. Hans Beskæftigelser havde noget meget Tilløkkende for mig, og det var mig behageligt, paa den mageligste Maade at blive, ved et venligt Samliv og en daglig lærerig Omgang, bekjendt med en Retning i Literaturen, der laa saa langt borte fra mine egne Studier, og som allerede siden mit første rige Ophold i Tyskland forekom mig saa vigtig. Wilhelm Grimm var der paa samme Tid som Brentano,³² og det er naturligt at den gamle tyske Poesi dannede Hovedgjenstanden for vore Samtaler.”³³

Steffens havde i 1802-04 opholdt sig i København (de berømte forelæsninger på Ehlers Kollegium blev indledt 11. novem-

ber 1802) og kendte selvfølgelig bl.a. universitetsbibliotekaren Rasmus Nyerup³⁴ og den sproginteresserede Rasmus Rask³⁵ – og kunne derfor skaffe Wilhelm Grimm nyttige kontaktpersoner i København. Og kontakten til netop Nyerup og Rask gav anledning til brevskrivning over en længere årrække.

I forbindelse med arbejdet på de ovennævnte *Altdänische Heldenlieder, Balladen und Märchen* havde Wilhelm Grimm brug for nogle Edda-afskrifter. Nyerup lovede ham dem og bad en bekendt aflevere dem. Det skete desværre ikke – nok fordi vedkommende var en konkurrent til brødrene Grimm.³⁶

Der kom imidlertid hurtigt hjælp. I begyndelsen af 1811 blev en ven af brødrene, greve Hans von Hammerstein³⁷ gesandt i København som følge af, at Westfalen ønskede diplomatisk forbindelse med Danmark.³⁸ Til ham kunne Wilhelm Grimm klage sin nød – og allerede i februar var papirerne klar. Biskop Münter³⁹ skulle til Tyskland og medbragte de ønskede afskrifter til Wilhelm Grimm, som den 20. marts kunne takke Hammerstein:

“Sie haben mir so reichlich mitgeteilt von den altnordischen Schätzen, daß ich nicht weiß, wie ich Ihnen dafür danken soll. Vor allem lieb ist mir die Edda gewesen, ich kann Ihnen nicht sagen, wie sehr es mich freut, sie zu haben; es trifft darin alles zusammen: eine herrliche Poesie, durchaus in großartigem Geist, weniger zierlich als der Homer, daher nicht recht mit ihm zu vergleichen, aber ebenso hoch stehend; sodann das mannigfachste historische Interesse. Für meine Abhandlung in den altdänischen Liedern kam sie leider zu spät und ich konnte keinen Gebrauch davon mehr machen; das Buch

ist gleich fertig und ich werde es Ihnen bald zusenden.”⁴⁰

Desværre kom papirerne åbenbart for sent til at kunne bruges i *Altdänische Heldenlieder*, men som lovet sendte Wilhelm Grimm bogen til Hammerstein. Det skete den 8. juni ledsaget af et brev, hvori det hedder:

“Endlich ist mein Buch fertig geworden, und ich übersende Ihnen hierbei ein Exemplar mit der Bitte es freundlich anzunehmen. Ich wünsche, daß Ihnen einiges darin gefalle [...] Ich schicke Ihnen noch ein zweites Exemplar mit einem Brief an den König.”⁴¹

Frederik 6. skulle også have fornøjelsen!

I det første brev (april 1811) til Wilhelm Grimm fra Rasmus Rask var bl.a. en konstatering af, at Grimm havde brug for Edda-afskrifter.⁴² De blev efterfølgende anledning til en del breve mellem Wilhelm Grimm, Rask og Hammerstein om hvorvidt brødrene Grimm og Rask sammen skulle publicere en Edda-bog – det endte med en *Lieder der alten Edda. Aus der Handschrift herausgegeben und erklärt durch die Brüder Grimm*, udgivet 1815 og i taknemmelighed tilegnet greve Hans von Hammerstein.

Eventyrene

Samtidig med udgivelsen af disse værker foregik brødrenes indsamling af de første eventyr. Det betød ikke, at de snørede vandrestøvler og pakkede notesbøger for derefter at drage rundt til små landsbyer. Nej, så godt som alle eventyrene blev af unge borgerlige kvinder genfortalt til brødrene Grimm i brødrenes egen bolig i Kassel. Det var netop hvad Wilhelm Grimm skrev til sin ven i København, Rasmus Nyerup: “Vores eneste kilder har

våret de mundtlige overleveringer.⁴³ Endvidere står der på titelbladet til det første bind eventyr, *Kinder- und Hausmärchen*, fra 1812 “Gesammelt durch die Brüder Grimm”,⁴⁴ og i forordet læses “Alles ist [...] gesammelt” og ikke “wir haben gesammelt.”⁴⁵ Det var i øvrigt i det væsentlige Wilhelm, der nedskrev det fortalte – og redigerede teksterne og opfandt “Es war einmal” / “Der var engang”. Andet bind udkom i 1815 og en samlet udgave i 1819. Samme år, den 24. september, sendte Wilhelm Grimm sidstnævnte udgave til Nyerup ledsaget af bl.a. disse ord: “Ich übersende Ihnen hierbei ein Exemplar der Kindermärchen nach der neuen Auflage. Nehmen Sie es gütig auf; Sie werden, wenn Sie es einer nähern Betrachtung werth halten, vieles darin verbessert, ja den ersten Theil gänzlich umgearbeitet finden. Der dritte Theil, der Anmerkungen zu dem Einzelnen und eine Übersicht der Literatur liefern soll, wird in einem Jahr erscheinen.”⁴⁶

Seks af eventyrene blev oversat af Adam Oehlenschläger, som i 1816 udgav dem i *Eventyr af forskellige Digtere*. I samlingen indgik *Fiskeren og hans kone*, et eventyr, der oprindeligt var overgivet til brødrene af digteren og maleren Philipp Otto Runge.⁴⁷ I den tyske udgave boede fiskeren og konen i en “Pisspott” – et udtryk, som Oehlenschläger valgte at erstatte med “muddergrøft”. Først mange år senere fik eventyret titlen *Konen i muddergrøften*.

Allerede i 1821 udkom en samlet oversættelse af de 86 eventyr fra den tyske 1819-udgave: *Folke-Eventyr, samlede af Brødrene Grimm*. Oversatte af Johan Frederik Lindenchrone.⁴⁸ Da Lindenchrone døde i 1817, har han imidlertid ikke kunnet oversætte eventyr

udkommet i 1819, men han har kunnet påbegynde en oversættelse på basis af de tidligere Grimm-udgaver. Det var rent faktisk datteren, forfatterinden Louise Hegermann-Lindenchrone,⁴⁹ der stod for oversættelsen og udgivelsen. Chr. Molbech var ikke helt tilfreds med resultatet, idet han den 30. januar 1837 skrev bl.a. disse ord i et brev til Wilhelm Grimm: “Die Übersetzung Ihrer Kindermärchen von Hegermann ist ziemlich mittelmässig und vergriffen; auch enthält sie nichts als blosse Übersetzung des Textes, und nur der erste Band. Ich kann Ihnen aber gern das Buch anschaffen und durch die Gyldend. Buchhandlung übermachen – wenn Sie es wünschen.”⁵⁰

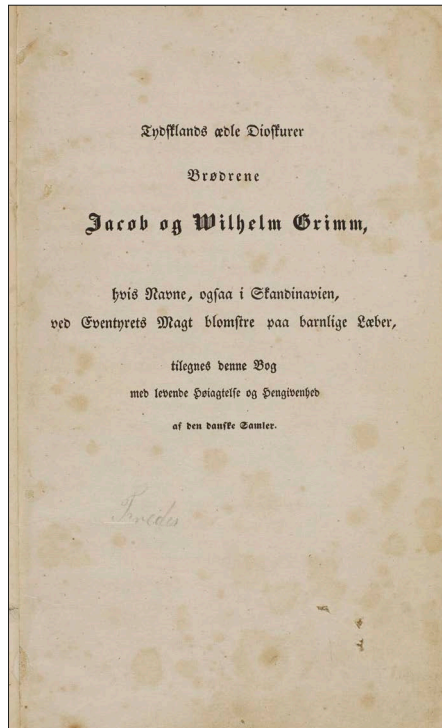
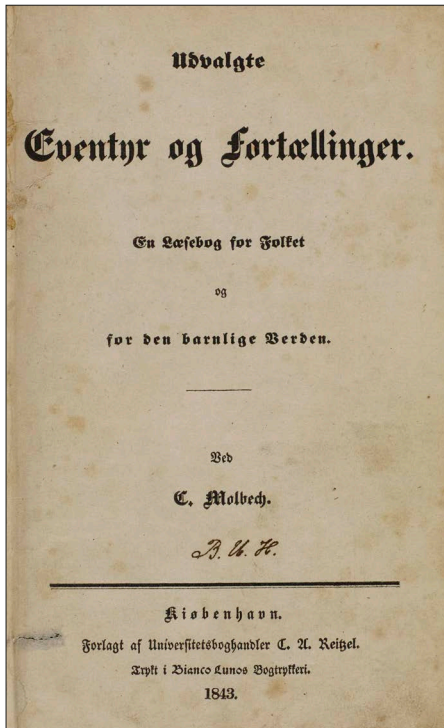
I 1843 udkom Chr. Molbechs eventyrbog, *Udvalgte Eventyr og Fortællinger. En Læsebog for Folket og for den barnlige Verden* med dedikationen: “Tydslands ædle Dioskurer, Brødrene Jacob og Wilhelm Grimm, hvis Navne, ogsaa i Skandinavien, ved Eventyrets Magt blomstre paa barnlige Læber, tilegnes denne Bog med levende Høiagtelse og Hengivenhed af den danske Samler”.

Det er måske ikke så mærkeligt, at Jacob kunne huske netop Chr. Molbech, da H.C. Andersen uventet mødte op hos brødrene Grimm uden anbefalingsbrev i juli året efter – som Andersen i det tidligere gengivne brev lidt halvfornermet skrev hjem til Jonas Collin!

En lykkelig tid i Kassel 1816-1829

Årene fra 1816 til 1829 var en lykkelig tid for brødrene Grimm.⁵¹ De kunne godt lide at bo i Kassel og havde selskabelig omgang med høj og lav. På et gods rekreerede Wilhelm sig (han havde hele livet et svageligt helbred) og “liegt dann,

Titelblad (t.v.) i Chr. Molbechs Udvalgte Eventyr og Fortællinger, 1843 og dedikationen til "Tydslands ædle Dioskurer Brødrene Jacob og Wilhelm Grimm, hvis Navne, ogsaa i Skandinavien, ved Eventyrets Magt blomstre paa barnlige Læber, tilegnes denne Bog med levende Høiagtelse og Hengivenhed af den danske Samler."

in seinen Mantel eingewickelt, im Park, genießt die Sonne und hört den Vögeln zu." Rent videnskabeligt var det ikke uden resultater: Fund af nogle sten, hvorpå der i første omgang efter Wilhelms opfattelse var nogle tilfældige kragetæer, ansporede ham til at offentliggøre et 300 sider digert værk i 1821: *Über deutsche Runen*.⁵²

I begyndelsen af 1980'erne dukkede et mindre manuskript forfattet af Wilhelm Grimm uventet op på Nationalbiblioteket i Island. Det var en tekst, som er dateret "Cassel 16 Juni 1821", og som han havde sendt til København. Det havde han nemlig lovet Rasmus Nyerup kort forinden,

da Nyerup besøgte brødrene Grimm i Kassel, hvor han gav Wilhelm syv tavler med afbildninger af guldbrakteater⁵³ i det håb, at han kunne hjælpe med at fortolke dem. For runernes vedkommende havde Wilhelm Grimm den tabel ved hånden, han lige havde publiceret i sin ovennævnte rune bog og kunne derfor hurtigt returnere en tekst til København, som desværre aldrig blev publiceret – men man kan konkludere, at Wilhelm Grimm var medarbejder på Nationalmuseets første forskningsprojekt!⁵⁴ Om sit besøg hos Wilhelm Grimm har Nyerup skrevet denne lille beretning:

“Herr C.W. Grimm (sic!) in Kassel erklärte sofort, als er die auf einigen der Brakteaten vorkommenden Runen sah, daß es sich um deutsche Runen handele; ich hatte bemerkt, daß er über diese Schriftzeichen ein Werk herausgegeben hatte, das aber Kopenhagen am 19. Mai, dem Tag, an dem ich die Hauptstadt verließ, noch nicht erreicht hatte. Von diesem versierten Kenner unserer alten Literatur verspricht sich die Kommission herausragend gute Beiträge.”⁵⁵

Vi forstår, at Nyerup fandt besøget hos brødrene Grimm vellykket – hvilket også fremgår af et senere brev til dem:

“Kopenhagen, den 19. April 1822.

Herved min hjerteligste Taksigelse for det Par højst behagelige Timer, jeg i afvigte Sommer nød i Deres og Deres ypperlige Broders Selskab.

Med Paaskemesselejligheden har jeg, gjennem den Gyldendalske Boghandling, sendt Dem et Exemplar af min antiqvariske Rejse,⁵⁶ og tillige Thorlaci Matrimonia veterum Borealium til Deres Hr. Broders, paa classiske skandinaviske Verker saa rige Bogsamling.

Endnu er den antiqvariske Commission ikke ganske færdig med sine Lucubrationer⁵⁷ over Guldbrakteaterne.

Det Exemplar af Bogen über deutsche Runen, som, ifølge, Deres godhedsfulde mundtlige Yttring til mig, var mig bestemt, er ej endnu kommen mig tilhænde. Dog savner jeg det ikke, da Verket nu er kjøbt til Universitetsbibliotheket.

Fra Rask har man Efterretning, at han har været i Calcutta og i Madras. Hvor hastig han kommer tilbage, er endnu ikke bestemt.”⁵⁸

At også Wilhelm har været meget godt tilfreds med Nyerups besøg fremgår af et brev, som han skrev til foromtalte von Hammerstein:

“Caßel am 12^r Juni 1821.

Werthgeschätzter Freund,

Nehmen Sie doch beikommenden Schrift über deutsche Runen als ein kleines Andenken an mich auf. Sie müssen sie als einen Beitrag zu der Geschichte des Alphabets betrachten, welche herauszugeben ich gewißermaßen für meine Pflicht hielt, da ich noch unbekannte Runenalphabete aus Pariser, Wiener und St Galler Handschriften vom höchsten Alter bekommen hatte. Sonst bin ich auch noch für meine Mühe auf eine eigne Weise belohnt worden. Vor einigen Tagen tritt ganz unerwartet der alte Nyerup aus Kopenhagen, der seiner leidenden Augen wegen eine Gesundheitsreise macht, in mein Zimmer. Er bringt mir Kupferstiche von kleinen Anzahl sehr seltener Goldbrakteaten, die man in nordischen Grabhügeln oder sonst in der Erde gefunden hat, und nächstens in einem Heft der antiqvarischen Annalen sollen bekannt gemacht werden. Auf diesen befandete sich nun Runeninschriften, welche bis dahin noch niemand hat lesen können, durch das aber von mir aufgestellte deutsche Runenalphabet ist es mir gelungen, mit einiger Wahrscheinlichkeit den Sinn herauszubringen. Es sind Amulete, auf welchen man die Gottheit bittet, die Seele gegen die böse Macht zu schützen: nach dem wahrscheinlich heidnischen Ausdruck: dem Vogel eine Freistätte gegen die Wuth des Drachen zu gewähren. Diesem Sinn entsprechen denn auch die Bilder die sich darauf befinden, und die was die Zierrathen

betrifft, auf eine überraschend feine und sorgfältige Art ausgearbeitet sind. Ich denke darüber eine kleine Abhandlung nach Kopenhagen zu bringen.

Ich wünsche, daß diese paar Zeilen Sie in Gesundheit und Heiterkeit finden. Behalten Sie mich in freundschaftlichem Andenken und seyn Sie versichert, daß ich Ihre vielfache Güte nie vergeßen werde. Mein Bruder empfiehlt sich mit mir Ihrer Freundschaft. Mit aufrichtiger Hochachtung

der Ihrige
W.C. Grimm.⁵⁹

Den “kleine Abhandlung” må være den, der i Reykjavik kom for dagen for ca. 30 år siden. I 1819 udkom første bind af Jacob Grimms mest epokegørende værk: *Deutsche Grammatik*, som blev grundlag for en empirisk sammenlignende historisk sprogforskning. Anden udgave kom i 1822. Grammatikken bedømtes af den danske germanist Louis L. Hammerich til at være Jacob Grimms betydeligste værk: „Die bedeutendste Tat Jacob Grimms bleibt nun doch wohl seine Einführung einer klaren historischen Methode in die Grammatik der germanischen Sprachen.“⁶⁰ I den anden udgave formuleredes den såkaldte Grimms Lov om lydfor skydninger, hvilket vakte nogen fortrydelse hos sproggranskeren Rasmus Rask. Det kom sig af, at Videnskabernes Selskab i 1811 havde udskrevet en prisopgave: “Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse”, som Rask besvarede i 1814, og som blev belønnet med guldmedalje i 1815. Den blev udgivet og trykt i 1818 og er et grundlæggende værk for den sammenlignende sprogvidenskab – og beskriver bl.a. netop såkaldte lydfor skydnin-

ger. Jacob Grimm havde imidlertid ingen henvisninger til Rasmus Rasks observationer i sin grammatik fra 1819, men da han havde læst Rasks afhandling, skyndte han sig at få lydfor skydningerne med i anden udgave af grammatikken fra 1822. Og naturligvis var Rasmus Rask skuffet over, at de lydfor skydninger, som han – som den første – havde iagttaget, efterfølgende blev formuleret som Grimms lov.

Göttingen 1830-1837

I 1830 modtog brødrene en kaldelse til Göttingen i det daværende kongerige Hannover, Jacob som ordinær professor og bibliotekar og Wilhelm som underbibliotekar, og de havde lige vænnet sig til Göttingen i 1837 (!), da de deltog i de såkaldte “syv Göttingeres” protest mod ophævelsen af Hannovers grundlov. De blev derfor afskediget fra universitetet og Jacob endda landsforvist. Brødrene forlod Göttingen, vendte tilbage til Kassel og flyttede ind hos maler-broderen Ludwig Emil, der var professor ved Kassel Kunstakademi og som i øvrigt illustrerede eventyrene.⁶¹ Jacob og Wilhelm var nu uden beskæftigelse og fast indkomst, men i 1838 fik de en ærefuld opgave af Reimer & Hirzel, der drev den Weidmann’ske boghandel i Leipzig: De skulle – for at udfylde den ufrivillige ledighed – sammen skrive og redigere en ny stor ordbog over det tyske sprog – en “naturhistorie” for de enkelte ord – for ord fra Luther til Goethe. Ordenes betydning skulle ikke forklares som i et leksikon, men teksteksempler skulle vise, hvorledes brugen af ordet havde ændret sig gennem tiden. “Vores sprog er vores historie”, som Jacob Grimm udtalte i 1851 i et foredrag *Om sprogets oprindelse*, han holdt på Berlins Kongelige Videnskabsakademi.

Den store Ordbog

De var lidt betænkelige ved opgaven, da Jacob nu var 53 og Wilhelm 52, men tilbuddet var attraktivt, fordi de dermed finansielt kunne sikre deres fremtid. Desuden fik de chancen for at kunne anvende resultaterne fra deres historiske sprogforskning på det levende sprog. De endte med at sige ja tak og i *Leipziger Allgemeinen Zeitung* den 29. august 1838 annonceredes, at Jacob og Wilhelm Grimm ville forberede det store projekt. I slutningen af november havde brødrene allerede 30 medarbejdere, og i et brev fra 3. december 1839 fra Wilhelm Grimm til en litteraturforsker forekommer denne passus: "Die vorarbeiten zu dem deutschen wörterbuch haben guten fortgang, und schon kann ich fast 60 mitarbeiter zählen, die uns bei den auszügen beistand leisten."⁶² Fulde af iver var de i gang med arbejdet – flittigt indsamlede de ord og citater og efterforskede oprindelse og anvendelse, men opgaven var i virkeligheden ikke til at overkomme. Og de nåede da også kun til det 6. bogstav i alfabetet, inden døden stoppede deres arbejde. Det første hæfte på 120 sider udkom 1. maj 1852 lige netop rettidigt til Leipziger bogmessen, hvor det blev det dominerende samtaleemne. En ikke ringe eftervirkning af brødrenes Göttinger-afskedigelser – selv om der var gået 14 år! I 1854 kom første bind af ordbogen: bogstav A og B indtil Biermolke (overskudsvæske fra ølfremstilling à la valle).

Det var en kolossal stor opgave! På tusindvis og atter tusindvis af sedler skulle skrives teksteksempler svarende til de enkelte stikord, og ydermere skulle brødrene skrive uendelig mange breve for at bede om bidrag, som de derefter skulle vurdere og analysere.⁶³ På sin vis

var de i en ideel situation i Kassel, men de var alligevel usikre, når det gjaldt fremtiden. Som kronprins havde Friedrich Wilhelm 4. af Preussen imidlertid haft et godt øje til brødrene Grimm, og efter sin tronbestigelse i juni 1840 inviterede han dem i november samme år til Berlin for dér at løse den store opgave med at udarbejde ordbogen. Det var et ærefuldt kald.⁶⁴ Jacob var allerede medlem af Videnskaberne Akademi, og Wilhelm blev også valgt dertil, hvorved de begge havde ret til at holde forelæsninger ved universitetet. Den i første omgang tilbudte løn blev samtidigt forhøjet, og de fik også et tilskud til flytteomkostningerne. Her havde den energiske forfatterinde Bettina von Arnim, der var søster til Clemens Brentano, haft en finger med i spillet. Jacob havde i et brev til hende antydnet, at det første løntilbud var lidt lavt, men at han og Wilhelm ikke ville kræve mere – fordi det ville forekomme dem at være uværdigt og utaknemmeligt. Men Bettina ville det anderledes. Hun henvendte sig til Alexander von Humboldt og sin svoger Savigny for at de sammen kunne opnå en bedre løn til de to brødre – og det lykkedes.⁶⁵

Berlin 1840-1859/1863

I Berlin blev deres fælles bolig et af Preussens kulturelle centre – og de blev derfor hele tiden forstyrret. De fik dog tid til spadsereture i Tiergarten, men kunne imidlertid ikke følges ad, idet den mere svagelige Wilhelm ikke gik så hurtigt som Jacob. Da de gik tur i parken på samme tid, havde de til gengæld fornøjelsen af pludselig at møde og hilse pænt på hinanden og måske endda stoppe op og diskutere et og andet problem, inden de fortsatte i hver sin retning.

Som nævnt ovenfor blev Jacob Grimm forstyrret af H.C. Andersen – det blev brødrene måske også af Henrik Steffens, der i 1832 var flyttet til Berlin, da han blev professor i naturvidenskab ved universitetet.⁶⁶ Og vi ved, at de også fik besøg af oldforsker Rafn. I et brev fra 21. juli 1847 skrev han således til Jacob Grimm, at han ville sende ham Antiquarisk Tidsskrift for 1843-1845, hvori “Deres Afhandling, for hvilken jeg gjentager Selskabets Tak, er optagen S. 67-75.” Det var Grimms foredrag i København i september 1844. Endvidere hedder det:

“Paa egne og min Datter Dagnars Vegne aflægger jeg den hjerteligste Tak for alt det Venskab, De udviste imod os under vort Ophold i Berlin og jeg beder Dem derhos ogsaa at ville formelde vor Hilsen til Deres Hr. Broder Wilhelm Grimm og hans elskelige Kone, Datter og Sønner. De Dage, vi tilbragde i Berlin, og i Deres Kreds navnlig, forblive os stedse uforglemmelige.”

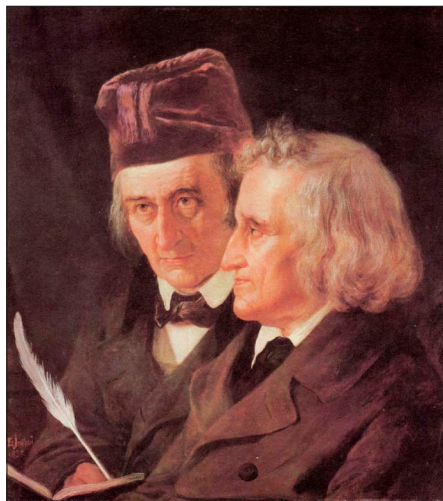
Og brevet slutter:

“Fra Etatsraad Finn Magnusen har jeg mange venlige Hilsener at aflægge til Dem og til Deres Hr. Broder. Vor fortræffelige Ven er desværre ved meget svagt Helbred og for Tiden ved Badeanstalten Klampenborg og jeg haaber dog til det bedste med hans Helbred.

Jeg gjentager de bedste Hilsener fra min Familie til Dem og Deres Familie og tegner mig med hjerteligste Höiagtelse

Deres venskabeligst hengivne
Rafn.”⁶⁷

Den sidste dansker med personlig kontakt til Wilhelm og Jacob Grimm, som skal nævnes her, var Elisabeth Jerichau-Baumann (1819-81), der i 1855 malede et dob-

Elisabeth Jerichau-Baumanns dobbeltportræt af brødrene fra 1855. Staatliche Museen zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz, Nationalgalerie.

beltportræt af brødrene. Maleriet var med på en udstilling i København i 1856, og H.C. Andersen fandt anledning til at rose det i et brev fra 17. maj 1856 til Storhertug Carl Alexander af Sachsen-Weimar-Eisenach: “Die Frau Jerichau hat ein Bild gegeben: ‘Haus Andacht’, und die Portraits der Gebrüder Grim, genial aufgefaßt.”⁶⁸ Det er ikke tilfældigt, at det er et dobbeltportræt: de to brødre var jo livet igennem uundværlige for hinanden. Derfor boede de som nævnt også sammen, selv om Jacob var ungkarl, og Wilhelm i 1825 var blevet gift med barndomsveninden, apotekerdatteren og eventyrindsamleren Dorothea Wild – kaldet Dortchen. Sønnen Hermann (1828-1901), kunst- og litteraturhistoriker, giftede sig i øvrigt med en datter af den ovenfor nævnte Bettina von Arnim. Muligvis er fru Jerichau den, som længst ud i fremti-

den vil blive husket for sin forbindelse med brødrene, idet hendes berømte oliemaleri af dem i 1990'erne kunne beundres på den tyske 1.000 D-Mark seddel og fortsat bruges til illustration af f.eks. frimærker og bogomslag.

I december 1859 døde Wilhelm, og Jacob udtalte dagen efter dødsfaldet: "I går den 16. kl. 3 om eftermiddagen døde Wilhelm – halvdelen af mig er død." Og han tilføjede: "Hvor vidunderligt, at han lige netop blev færdig med bogstavet "D", så der kun er korrekturlæsningen tilbage."⁶⁹ I juni 1863 gik en korrekturforsendelse tabt – for første gang efter ca. 1500 forsendelser. Men Jacob lod sig ikke slå ud og forblev flittig. Han havde gjort opslagsordene FROSTWIND og FROTEUFEL (dæmon) færdige og var begyndt på ordet FRUCHT på side 3271 i manuskriptet. Her formulerede han endnu ti linjer, inden han lagde pennen. Det var i september 1863, hvor han rejste til Harzen, og svigerinden Dorothea endelig fik mulighed for at gøre rent i hans stue. Ved hjemkomsten var han blevet forkølet og måtte gå i seng; her fik han et slagtilfælde og døde den 20. september.⁷⁰

Arbejdet blev fortsat, men værket var først endelig færdigt så sent som i 1961. Mere end 120 år efter påbegyndelsen var det komplet med mere end 300.000 stikord: *Deutsches Wörterbuch* af Jacob und Wilhelm Grimm. Afslutningen blev markeret med en stor artikel i *Der Spiegel*.⁷¹ Heri gennemgås brødrenes liv og virke og ordbogens historie – med et citat: "Ohne die Göttinger Vertreibung hätten wir das *Deutsche Wörterbuch* nicht bekommen". Et billede af de to brødre viser dem overdænget med "snefnug" i form af hvide sedler – henvisende til de tusindvis af sedler med citater, der blev udskrevet i forbindelse med udarbejdelsen af ordbogen. Fejringerne er fortsat – for de to brødrene Grimm med den omfattende og fremtrædende kunstneriske og sprogvidenskabelige virksomhed frembragt i harmonisk samarbejde. Deres navn vil være uløseligt knyttet sammen med deres samling af folkeeventyr og leve videre. I Danmark vil Wilhelm Grimm desuden blive husket, fordi han deltog i det danske nationalmuseums første forskningsprojekt i kraft af sin kyndighed i runer, og sidst men ikke mindst fordi en dansk maler har sørget for, at vi til stadighed har et prægtigt billede af brødrene Grimm på nethinden!

Forkortelser

- CG: Gottzmann, Carola L. (ed.): *Briefwechsel der Brüder Grimm mit Hans Georg von Hammerstein-Equord*, Marburg, 1985.
- ES: Schmidt, Ernst (ed.): *Briefwechsel der Brüder Grimm mit nordischen Gelehrten*. 1885 og nyoptrykt i 1974.

- HG: Gerstner, Hermann (ed.): *Die Brüder Grimm. Ihr Leben und Werk in Selbstzeugnissen, Briefen und Aufzeichnungen*. München, 1952.
- LLH: Hammerich, Louis L.: *Jacob Grimm und sein Werk*. I: Brüder Grimm Gedenken 1963. Gedenkschrift zur

- Hundertsten Wiederkehr des Todestages von Jacob Grimm. Kassel, 1963.
- MAx:** Axboe, Morten; Düwel, Klaus; Heizmann, Wilhelm; Nowak, Sean; Pesch, Alexandra: *Aus der Frühzeit der Goldbrakteatenforschung*. Frühmittelalterliche Studien, 41, 383-426, 2006.
- SM:** Martus, Steffen: *Die Brüder Grimm. Eine Biographie*. Hamburg, 2009.
- UBr:** Schoof, Wilhelm: *Unbekannte Briefe der Brüder Grimm*. Bonn, 1960.
- WS:** Schoof, Wilhelm: *Die Brüder Grimm in Berlin*. Berlin, 1964.
- ZEIT:** ZEIT Geschichte. 200 Jahre Grimmsche Märchen. Ein deutscher Welterfolg und seine Autoren Die Brüder Grimm. Nr. 4, 2012.

Noter

- 1 H.C. Andersen: *Mit Livs Eventyr*. Revideret Tekstudgave ved H. Topsøe-Jensen. Med Noter af H.G. Olrik og Udgiveren. I-II, 1951. Fotografisk optryk, 1975, I, s. 339.
- 2 Ib. I, s. 338.
- 3 Christian Samuel Weiss (1780-1856), mineralog og professor ved Berlins Universitet fra 1810.
- 4 Christian Molbech (1783-1857), historiker. Udgav i 1843 *Udvalgte Eventyr og Fortællinger* tilegnet brødrene Grimm. I samlingen indgik H.C. Andersens "Den standhaftige Tinsoldat".
- 5 Henrik Steffens (1773-1845). Filosof og naturforsker, der i sine naturfilosofiske forelæsninger i København introducerede romantikken i Danmark og inspirerede Oehlenschläger til i 1802 at skrive *Guldbornene*. I 1804 ansat som professor ved universitetet i Halle og i 1832 ved universitetet i Berlin.
- 6 Det drejede sig om *Die Erbsenprobe*, der står i 5. forøgede udgave (1843) af *Kinder- und Hausmärchen* som nr. 182 (II, s. 29). Wilhelm Grimm havde optaget det i samlingen efter sønnen Hermanns mundtlige fortælling i den tro, at det var et ægte folkeeventyr. Han opdagede senere, at det var identisk med *Prinsessen paa Ærten* og fjernede det i næste udgave af eventyrene (1850), "weil sie wahrscheinlich aus Andersen herstammt" (Johs. Bolte und Georg Polévka: Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm, V, 1932, s. 29; Georg Christensen i *Danske studier*, 1906, s. 169).
- 7 H. Topsøe-Jensen (udg.): *H.C. Andersens Brevveksling med Jonas Collin d.a. og andre Medlemmer af det Collinske Hus*, I, 1945, s. 246-47.
- 8 Carl Christian Rafn (1795-1864), oldforsker; 1825 medstifter af Det Nordiske Oldskriftselskab (fra 1828: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab).
- 9 *H.C. Andersens Almanakker 1833-1873*. Udgivet af Helga Vang Lauridsen og Kirsten Weber. 1990, s. 133.
- 10 Friedrich Carl von Savigny (1779-1861), retslærd; professor ved universitetet i Berlin 1810; 1842-48 preussisk minister for lovgivning.
- 11 *H.C. Andersens Dagbøger 1825-1875*. Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under ledelse af Kåre Olsen og H. Topsøe-Jensen. III, 1974, s. 31-34.
- 12 H.C. Andersen: *Nye Eventyr. Andet Bind. Første Samling*, 1847.
- 13 H.C. Andersen Centrets brevbase: <www.andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=21052>.
- 14 UBr s. 354-55.
- 15 Finn Magnusen (1781-1847), islandsk-dansk embedsmand og oldforsker. Var i

- ledelsen af Den Arnamagnæanske Kommission og af Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
- 16 Samlingen blev udgivet af Ernst Schmidt i 1885 på foranledning af professor Hermann Grimm, søn af Wilhelm Grimm, i anledning af 100-året for (onkel) Jacob Grimms fødsel i 1785. Den blev i 1974 genoptrykt med en ny indledning, der bl.a. nævner brødrenes bekendtskab med en prinsesse. Hun vil derfor også blive omtalt i denne artikel.
- 17 Facsimile: nøjagtig, trykt gengivelse af f.eks. et håndskrift eller en bog; Codex: gammelt pergament- eller papirudskrift i bogform, dvs. den er bygget op af parallelt anbragte blade i læg, der bindes sammen i ryggen.
- 18 ES s. 146-47.
- 19 LLH s. 11.
- 20 ES s. 150.
- 21 Ib. s. 184.
- 22 Ib. s. 210.
- 23 Ordliste i f.eks. en lærebog med tilhørende oversættelse eller forklaring.
- 24 ES s. 186-88.
- 25 Henriette Zimmer (1748-1815), ugift søster til brødrene Grimms moder, Dorothea Grimm, f. Zimmer (1755-1808).
- 26 Det er uvist, hvor meget eller hvor lidt dansk Wilhelm og Jacob har lært af Wilhelmine Karoline. Men hun har antagelig ikke været uinteresseret i det danske sprog, selv om hun forlod Danmark så tidligt som i 1764 jf. Louis Bobé i 1. udg. af *Dansk biografisk Leksikon*: "J. Holten, der så hende 1804, fremhæver hendes Ynde, Blidhed og ligefremme Væsen samt hendes Kjærlighed til Danmark og det danske Sprog, som hun, trods sin lange Fraværelse fra Fødelandet, talte uden Spor af tysk Akcent." Da brødrenes moster døde i 1815, medens Jacob opholdt sig i Wien, skrev Wilhelm til Jacob: "sie (die Kurfürstin) hat mir gesagt, daß wir sie als unsere Tante betrachten sollen." HG s. 108.
- 27 SM s. 36.
- 28 HG s. 34.
- 29 Refereret i SM s. 524, note 68, med henvisning til *Der unbekannte Bruder Grimm*. Deutsche Sagen von Ferdinand Philipp Grimm. Aus dem Nachlaß hg. von Gerd Hoffmann und Heinz Rölleke. Düsseldorf/Köln 1979, s. 12.
- 30 Johann Christian Reil (1758-1813), læge; 1787 professor i anatomi i Halle, fra 1810 i Berlin.
- 31 Johann Friedrich Reichardt (1752-1814), komponist og kapelmester i Kassel. Louise (1780-1826) var hans datter; Steffens var gift med en anden datter, Johanna Dorothea Elisabeth (1784-1855).
- 32 Clemens Brentano (1778-1842), førende repræsentant inden for den tyske romantiske digtekunst.
- 33 Steffens, Henrik: *Hvad jeg oplevede. Nedskrevet efter Hukommelsen*. Kjøbenhavn, 1842, Sjette Deel, s. 109-10.
- 34 Rasmus Nyerup (1759-1829), litteraturhistoriker og universitetsbibliotekar.
- 35 Rasmus Rask (1787-1832), sprogforsker.
- 36 CG s. 146, note 51/65.
- 37 Hans Georg von Hammerstein-Equord (1771-1841), gesandt, repræsentant for kongeriget Westfalen i København 1811.
- 38 Efter at Napoleon i 1806 havde sejret over Preussen, blev Hessen og dele af Preussen til det westfalske kongerige med Kassel som hovedstad og med Jérôme Bonaparte som konge. Kurfyrsteparret var i eksil indtil 1813, hvor de kunne vende tilbage efter Napoleons fald. I slutningen af 1813 kørte kurfyrsteparret i karet ind i Kassel gennem en æresport, hvor inskriptionen var forfattet af brødrene Grimm. Selv løb de ved siden af den åbne vogn, hvori deres Tante Zimmer sad i kurfyrstindens følge. SM s. 226.
- 39 Friederich Münter (1761-1830), biskop over Sjællands Stift 1808; medstifter af Oldsagskommissionen 1807. Broder til forfatterinden Friederike Brun.

- 40 CG s. 49-50.
- 41 UBr s. 57-58.
- 42 ES s. 85.
- 43 Ib. s. 56.
- 44 Søren Christensen: *Tørnerose i eventyrskoven*. 1976, s. 45.
- 45 Heinz Rölleke: *Die Zuträger. Märchen über Märchen*. I: ZEIT 40.
- 46 ES s. 81.
- 47 Philipp Otto Runge (1777-1810), ty. digter og maler; havde ca. 1806 opnoteret to eventyr, *Vom Fischer und seiner Frau* og *Von dem Machandelboom* (Enebærtræet) og sendt dem til en forlægger, hvorfra de kom videre til brødrene Grimm.
- 48 Kammerherre Johan Frederik Lindencrone (1746-1817).
- 49 Mette Louise Christiane Frederikke Hegermann-Lindencrone (1778-1853), forfatterinde, gift med senere kammerherre Johan Henrik Hegermann-Lindencrone (1765-1849).
- 50 ES s. 202.
- 51 Refereret i Herbert Scuria: *Die Brüder Grimm. Ein Lebensbild*. Hanau, 1986, s. 206 med henvisning til Jacob Grimm: *Kleine Schriften*, Band 1, s. 168.
- 52 SM s. 279-280.
- 53 Brakteater er små runde ornamenterede skiver af guld fra 4-500-tallet. Oldtidskommissionen fik i 1817 fra lensgreve J.G. Moltke (1746-1818) fire guldbrakteater med ønske om, at man skulle søge at forklare deres betydning. Gaven fik C.J. Thomsen (1788-1865) til i årene 1820-27 at lade tegneren H.G.F. Holm ("Fattigholm") udføre syv kobberstukne tavler over guldbrakteater. Se Morten Axboe: "Syv kobberstukne Tavler..." C.J.Thomsen og guldbrakteaterne: Nationalmuseets første forskningsprojekt". *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, 2006, s. 53-89, 2009.
- 54 Teksten er aftrykt i M_{AX}, der vurderer, at den har aktualitet i dag.
- 55 Ib. s. 410.
- 56 Rasmus Nyerup: *R. Nyerups Antiquariske Reise til Fyen i Julii Maaned 1814*. Kjøbenhavn, 1814.
- 57 Grundige, langtrukne overvejelser som oftest i nattetimerne.
- 58 ES s. 81-82.
- 59 CG s. 117.
- 60 LLH s. 16.
- 61 WS s. 12.
- 62 UBr s. 259.
- 63 SM s. 410.
- 64 WS s. 13.
- 65 WS s. 15. Bettina von Arnim, f. Brentano (1785-1859), gift med Achim von Arnim, ungdomsven med Clemens Brentano (note 32). Tilhørte alle tre gruppen "Heidelberger Romantiker", der bl.a. digtede tyske folkeviser. Brødrene Grimm havde lært dem at kende gennem Friedrich Carl von Savigny (note 10), der blev gift med en søster til Clemens og Bettina. Alexander von Humboldt (1769-1859), naturforsker og opdagelsesrejsende.
- 66 Richard Petersen: *Henrik Steffens. Et Livsbillede*. 1881, s. 354.
- 67 ES s. 156-157.
- 68 Ivy og Ernst Möller-Christensen (udg.): *Mein edler, theurer Grossherzog! Briefwechsel zwischen Hans Christian Andersen und Grossherzog Carl Alexander von Sachsen-Weimar-Eisenach*. Göttingen, 1998, s. 201.
- 69 Refereret i SM s. 502 med henvisning til *Briefe der Brüder Grimm an hessische Freunde*. Gesammelt von E. Stengel. Marburg 1886, s. 368.
- 70 Kemper, Hella: *Das Wörterbuch. Das B war am schlimmsten*. I: ZEIT, s. 83.
- 71 "Grimm-Wörterbuch". *Der Spiegel*, Nr. 20, 1961, s. 65-74.